

- Headlightmag. (2558). Volkswagen Beetle ที่ใช้แสดงในหนัง Herbie ถูกประมูลไปด้วยราคา 3 ล้านบาท. <https://www.headlightmag.com/news-2015-12-13-beetle-in-herbie-sold-in-auction-for-3-million-baht/>.
- Heywood. (1994). *Political ideas and Concepts: An Introduction*. London: Macmillan.
- Jowett & Donnell. (2012). *Propaganda and Persuasion* (5th ed.). London: Sage.
- Kennouche, S. (2015). *Five things you might not know about DeLorean Motor Company*. <https://www.scotsman.com/arts-and-culture/five-things-you-might-not-know-about-delorean-motor-company-1492030>
- Levine. (1990). *Progress in small group research*. Annual Review of Psychology, 41, 585–634. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.41.020190.003101>.
- Magcarzine. (2564). ชมความงาม Aston Martin DB5 ของ James Bond ที่มี 4 คันในโลก และคุณมีสิทธิ์เป็นเจ้าของได้. <https://www.magcarzine.com/james-bond-db5-auction/>.
- Magcarzine. (2563). เปิดตัวนาน รถย้อนเวลา DMC DeLorean กับเบื้องหลังสตูดิโอทั้งความฝัน น้อโกง และโคเคน !?. <https://www.magcarzine.com/dmc-delorean-history/>.
- Sillars & Gronbeck. (2011). *Communication Criticism: Rhetoric, Social Codes, Cultural Studies*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- The Love Bug. (2022). *The Love Bug Photo Gallery*. <https://www.imdb.com/title/tt0064603/mediaindex>,
- The people. (2564). ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์: เผด็จการผู้ให้กำเนิดรถ ‘โฟล์คสวาเกน’ ที่ถูกทำให้ซอฟต์แวร์เพราะภาพลักษณ์ในหนัง Herbie. <https://thepeople.co/volkswagen-hitler/>
- The standard. (2561). *DeLorean DMC-12 ยন্ত্রกรรมสุดล้ำจาก Back to the Future ถึง Ready Player One*. <https://thestandard.co/delorean-dmc-12/>.
- Turner. (1999). *The viable business structure for managing A guilty*. International Journal of Agile Management Systems, 1, 190–199.
- US Media Site. (2020, 4 June). *TBT : Drive in theaters experience a revival nationwide amid COVID*. <https://media.vw.com/en-us/releases/1328>

วัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน เสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

The Culture and Local Wisdom of the Handicrafts Pandanus Mats in Southeast Asia

สรารุช กลิ่นสุวรรณ¹

Saravudh Klinusuwan¹

Received : May 16, 2022

Revised : July 9, 2022

Accepted : July 27, 2022

¹ นักวิชาการพาณิชย์ชำนาญการพิเศษ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

อีเมล : vudhsara@gmail.com

¹ Trade Officer, Senior Professional Level, Department of International Trade Promotion

E-mail : vudhsara@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา วิเคราะห์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สู่แนวทางการพัฒนา และต่อยอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยของไทย โดยมีข้อสมมติฐานในการศึกษาว่าหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สัมพันธ์หรือเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มีขั้นตอนศึกษาโดยทบทวนเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกเป็นประเด็นที่สำคัญเพื่อให้เห็นข้อมูลที่สรุปในเชิงเปรียบเทียบอย่างชัดเจนและนำไปสู่การสร้างข้อสรุป ผลการศึกษาสรุปเป็น 4 ด้าน คือ 1) ด้านสายพันธุ์เตยที่ใช้หัตถกรรมจักสาน ต้นเตยเป็นพืชตระกูลปาล์ม มี 700 กว่าสายพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสายพันธุ์ที่ใช้ในงานจักสานที่แตกต่างกันซึ่งในประเทศไทยมีสายพันธุ์ Pandanus odorifer หรือภาษาท้องถิ่นเรียก “เตยพานัน” 2) ด้านภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมจักสาน มีการใช้ทั้งใบเตยแบบสดมาจักสาน และใบเตยแบบสดที่ผ่านกระบวนการความร้อนเพื่อให้ใบเตยมีความนิ่มแล้วจึงนำมากรีดเป็นเส้นตอก การแช่ด้วยน้ำ การนำไปตากให้แห้ง การนำไปย้อมสี และการทำให้แห้งอีกครั้งก่อนนำมาจักสาน ช่างจักสานทุกพื้นที่เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่สืบสานภูมิปัญญาจากแม่ มักใช้สีสันทึบและสาดด้วยลายเรขาคณิต 3) ด้านวัฒนธรรมการใช้เสื่อใบเตย มีวัฒนธรรมการปูเสื่อเพื่อรองนั่ง และรองนอนในชีวิตประจำวัน การใช้ในพิธีการต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน การใช้ในพิธีศพ 4) ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการใช้เสื่อใบเตย การใช้เสื่อใบเตยถูกลดบทบาทเนื่องจากวิถีชีวิตใหม่จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมสมัยใหม่ วัฒนธรรมการใช้เสื่อแบบดั้งเดิมลดลง วัสดุที่มีราคาถูกเข้ามาแทนที่จึงควรมีการพัฒนาต่อยอดวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเชิงสร้างสรรค์

คำสำคัญ: วัฒนธรรม, ภูมิปัญญา, หัตถกรรม, จักสาน, เสื่อใบเตย

Abstract

The purpose of this academic article is to examine and evaluate the culture and wisdom of the pandanus mat handicrafts in Southeast Asia in order to expand and extend the wisdom of Thai pandanus mats. There is an assumption in the study that the pandanus mat in the southeast has a culture and the wisdom that is related or connected with each other. There is a study process by evaluating and analyzing the pertinent data. It is divided into important issues to clearly the comparative summary data and lead to conclusions. The results of the study were summarized into 4 aspects as follows: 1) Pandanus species used by handicraft: Pandanus are palm plants, with over 700 species. In Southeast Asia, there are different species used in weaving. In Thailand, there is a species of Pandanus odorifer or local dialect called “Toei Panan”. 2) Wisdom in weaving: both pandanus leaves are used fresh to weave and fresh pandanus leaves that have

been heat treated to make pandanus soft and then rolled into strips soaking with water, drying, dyeing and drying again before weaving. In every location examined by this study, only women are artisans. Most of them inherited wisdom from their mothers. The often use bright colors and weave patterns with geometric shapes. 3) Culture of using pandanus mats: There is a cultural traditional of using mats for seating and sleeping, as well as for a variety of rites, including weddings and funerals. 4) Changes in the way of using pandanus mats: As a result of economic and lifestyle changes, fewer pandanus mat are now in use. Traditional mat culture has declined, and cheaper materials have taken its place. There should be further development of culture and creative wisdom of handicrafts of pandanus mats.

Keywords : culture, wisdom, handicrafts, weaving, pandanus mats

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างความเจริญให้แก่มนุษย์มาอย่างยาวนาน วัฒนธรรมคือทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม นอกจากนั้นยังหมายรวมถึงแบบแผนพฤติกรรมทั้งหมดของสังคมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ผ่านการเรียนรู้ คิดค้น ดัดแปลง เพื่อสนองความต้องการและ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันอย่างมีแบบแผน เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงในสังคม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559) ภูมิปัญญาถือเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการสร้างให้เกิดความเป็นวัฒนธรรม ซึ่งภูมิปัญญาหมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถือเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม มีการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ให้มาสัมพันธ์กันจนเกิดมิติรอบด้าน สะท้อนความคิด ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว คนในชุมชนท้องถิ่นและจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานการดำรงชีวิตของคนในสังคมนั้น (นันทวิช นูนารณม, 2560) ปัจจุบันแต่ละประเทศมีการนำภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมาโดยใช้เป็นกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถต่อยอดในการพัฒนาเชิงสังคม และเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ความสามารถ และทักษะซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา ถ่ายทอด สืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559) ดังนั้นองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมาหลาย ๆ อย่างในโลกที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ถือเป็นภูมิปัญญา ซึ่งส่วนใหญ่มีการนำพืช และส่วนต่าง ๆ ของพืชในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้ ผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ต่อยอดภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านรูปแบบวัฒนธรรมในการใช้ในวิถีชีวิต การปฏิสัมพันธ์ในเชิงสังคมผ่านประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จนสามารถสร้างให้เกิดวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

การนำพืชสกุลเตยมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตสามารถสร้างให้เกิดเป็นภูมิปัญญาตลอดจนสามารถสร้างเป็นวัฒนธรรมของตนเองในแต่ละพื้นที่ก็เช่นเดียวกัน ต้นเตย (pandanus) บางครั้งเรียกว่า “สกรูไพน์” (screwpine) เจริญเติบโตและแพร่กระจายอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหมู่เกาะเขตร้อนทั้งหมด (Murai, et. al., 1958) ต้นเตยมีลักษณะคล้ายปาล์ม มีดอกแยกเพศแยกต้นเป็นพืชพื้นเมืองในโลกเก่าเขตร้อน อยู่ในอันดับ Pandanales วงศ์ Pandanaceae (Hyndman, 1984) เตยเป็นพืชที่มีสายพันธุ์กว่า 700 สายพันธุ์ (Callmender, et. al., 2013) โดยผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งเกือบทั่วโลกทั้งในแถบมหาสมุทรแปซิฟิก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้นำต้นเตยโดยเฉพาเตยที่มีลักษณะทางกายภาพที่ขอบใบมีหนามมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างยาวนาน และหนึ่งในนั้นคือ การนำใบเตยมาทำหัตถกรรมจักสานในรูปแบบต่าง ๆ จนเกิดเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่จะมีสายพันธุ์เตยทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในแถบฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย รวมทั้งประเทศไทยก็มีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตย ซึ่งแต่เดิมชาวมุสลิมตามชายฝั่งทะเลของภาคใต้ส่วนใหญ่รู้จักการนำประโยชน์ของใบเตย ซึ่งในท้องถิ่นเรียกว่า “เตยปาหนัน” มาใช้จักสานภาชนะเครื่องใช้ไม้สอยมาช้านาน คุณค่าของงานหัตถกรรมจากใบเตยปาหนันจึงมีได้อยู่แค่ภาชนะใช้สอย แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชาวมุสลิม (กนกวรรณ พรหมทัศน์, 2554)

การศึกษาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครั้งนี้ให้ความสำคัญทั้งในแง่สายพันธุ์ของต้นเตยของแต่ละพื้นที่ที่ถูกนำมาใช้ และภูมิปัญญาในการกระบวนการทางหัตถกรรมของแต่ละพื้นที่รวมทั้งวัฒนธรรมการใช้เสื่อเตยที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันรวมทั้งประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเสื่อใบเตยกับผู้คนในแต่ละพื้นที่ซึ่งอาจมีมิติต่าง ๆ ที่มีความเหมือน และความแตกต่างรวมทั้งความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันในแง่วิถีชีวิต และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบ ซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมการใช้เสื่อใบเตยเริ่มถูกลดบทบาทลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ นอกเหนือจากการศึกษาซึ่งนำมาสู่การวิเคราะห์แล้ว การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมตามหลักการของการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) อันเป็นแนวคิดด้านการพัฒนาในระดับสากลซึ่งแต่ละประเทศล้วนให้ความสำคัญ และนำแนวทางนี้ไปใช้ในการพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
2. นำข้อมูลที่ศึกษามาวิเคราะห์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สู่แนวทางการพัฒนา และต่อยอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยของไทย

ขอบเขตในการศึกษา เน้นพื้นที่สำคัญที่มีวัฒนธรรมการใช้ใบเตยในหัตถกรรมจักสานเสื่อ ประกอบด้วยประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทยในพื้นที่แถบชายฝั่งอันดามัน

ข้อสมมติฐานในการศึกษา หัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในตะวันออกเฉียงใต้มีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สัมพันธ์หรือเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เน้นวิถึวัฒนธรรมเสื่อใบเตยในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามขอบเขตของการศึกษาในภาพรวมข้างต้น สรุปดังนี้

1. เสื่อใบเตยในฟิลิปปินส์

“ซามา” (Sama) เป็นชนกลุ่มหนึ่งในฟิลิปปินส์ที่มีวัฒนธรรมการใช้เสื่อใบเตย เสื่อของชาวซามา (Sama) บนเกาะเล็ก ๆ ของชุมชน Tandubas เป็นเสื่อที่ทำจากใบเตยเรียกว่า “TEPO” (International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region, 2021) เสื่อของชาว Sama ในจังหวัด Tawi-Tawi มีความโดดเด่นในการใช้สีสันทัดสี ผลิตภัณฑ์ผู้หญิง (The National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2018)

1.1 วัสดุใบเตย และภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมเสื่อใบเตย

วัสดุที่ใช้กันมากที่สุดคือต้นเตยที่เติบโตเป็นจำนวนมากในจังหวัด Tawi-Tawi ซึ่งพื้นที่เป็นเกาะที่มีหินปูนเป็นส่วนประกอบ ต้นเตยเจริญเติบโตอยู่ในป่า ขึ้นอยู่ตามชายฝั่ง และหาดทราย (Barada, 2004) เสื่อเตยทำจากใบเตยประเภท Pandanus spp. ซึ่งต้องกรีดใบให้ نرم แล้วนำไปต้ม ย้อมสีก่อนที่จะสาน โดยใช้โทนสีที่สดใสนั่นคือสีที่ปลูกเป็นที่ต้องการมากกว่าสายพันธุ์ป่าเนื่องจากคุณสมบัติที่มีความทนทาน (The National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2018) เทคนิคในการเตรียมใบเตยและการสานเสื่อโดยทั่วไปของพื้นที่นี้จะคล้ายคลึงกันกับในเกาะซูลู (Sulu) (Barada, 2004) กระบวนการขั้นแรกคือการเก็บใบเตย จากนั้นใช้มีดเอานามออกจากใบแล้วปอกด้วยมีดลอกเปลือกออก แล้วทำให้ใบเตยเป็นเส้นตอกเหมือนริบบิ้นแคบ ๆ ซึ่งจากนั้นก็ปล่อยให้แห้งในแสงแดดก่อนที่จะนำไปย้อมสีด้วยสีผงในถังต้มขนาดใหญ่ เทคนิค

ในการทำใบเตยยืดหยุ่นเพื่อให้สานได้ง่ายมีการใช้ท่อนซุงที่หนักซึ่งเรียกว่า “paggosas” ม้วนหลาย ๆ ครั้ง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เรียกว่า “pagtabig” ซึ่งเป็นงานที่ซ้ำซากและลำบากมาก แต่ผลดีที่เกิดขึ้นคือทำให้ใบไม่มีเสี้ยนและเสียหาย นอกจากนี้การทำเสื่อ Tepo มีเทคโนโลยีเชิงภูมิปัญญาการจักสานแบบ “นับเส้นตอก” ที่แม่นยำมากของสตรีในชุมชน Sama ของจังหวัด Tawi-tawi ซึ่งทำกันมาหลายชั่วอายุคน (Tobias, 2004) เสื่อเหล่านี้เป็นที่ต้องการอย่างมากเนื่องจากใช้เส้นตอกที่ละเอียดซึ่งสานอย่างแน่นหนา (The National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2018)

1.2 ศิลปะในการออกแบบเสื่อใบเตยและวัฒนธรรมเสื่อใบเตย

เสื่อใบเตย หรือ “TEPO” เป็นเสื่อรูปแบบสองชั้นที่ออกแบบเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด Tawi-Tawi (International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region, 2021) ศิลปะการสานเสื่อเตยนั้นสืบทอดมาจากเครือญาติทางฝ่ายแม่ เนื่องจากผู้ชายในวัฒนธรรม Sama ไม่ได้ทำงานฝีมือ กระบวนการทั้งหมดตั้งแต่การเก็บเกี่ยวและปอกใบเตยไปจนถึงการออกแบบเป็นกระบวนการเฉพาะสำหรับผู้หญิงเท่านั้น กระบวนการผลิตนี้ใช้เวลานานและอาจทำให้รู้สึกเบื่อ และต้องใช้ความอดทนและความแข็งแกร่งเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังต้องใช้ความสามารถทางสายตาเพื่อตรวจดูรายละเอียด ความมีสติปัญญาของการดูสีที่ไม่ผิดเพี้ยน และความเป็นอัจฉริยะทางคณิตศาสตร์ประยุกต์ (The National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2021) เสื่อ Sama เป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องของสีสันทัดเด่นการออกแบบในรูปทรงเรขาคณิตรวมทั้งความทนทานของผลงาน เสื่อสีขาวธรรมดาซึ่งเป็นสีของเส้นตอกจากธรรมชาติจะมีการเย็บติดกับเสื่อที่มีสีสันทัดเด่นโดยทำหน้าที่เป็นโครงสร้างของการออกแบบให้ติดกับสีที่หลากหลาย เสื่อบางผืนที่มีการออกแบบซับซ้อนอาจใช้เวลาจักสานนานถึงสองเดือนหรือนานกว่านั้น (Tobias, 2004) เสื่อใบเตย (TEPO) ที่มีสีสันทัดเด่น (ภาพ 1) ผลิตด้วยมือโดยชุมชน Sama dilaut (Bajau) ในจังหวัด Tawi Tawi ซึ่งเป็นหนึ่งใน

ช่างจักสานเสื้อที่ดีที่สุดจังหวัด ถือได้ว่าเสื้อโบเตยของชาว Sama มีการออกแบบที่ซับซ้อนและมีสีสันหลากหลาย ผลงานจักสานของชาว Sama จึงได้รับการยกย่องว่าดีที่สุดในประเทศ (The National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2018)

ภาพ 1

เสื้อโบเตย (TEPO') ของชุมชน Sama dilaut (Bajau)

หมายเหตุ. จาก เสื้อโบเตย (TEPO') ของชุมชน Sama dilaut (Bajau), โดย Sama dilaut, 2020, <https://www.facebook.com/Sama.Bajau.OnlineInfo/posts/these-colorful-tepo-mats-are-originally-handmade-by-the-sama-dilaut-bajau-commun/1092126630982665/>

2. เสื้อโบเตยในอินโดนีเซีย

ชาวอินโดนีเซียมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับต้นเตย หรือ pandan มาอย่างยาวนาน ต้นเตยมีบทบาทสำคัญต่อชาวซามา ชุนดา และวัฒนธรรมบาหลี นับแต่บรรพบุรุษซึ่งเป็นชาวออสโตรนีเซียน (Dixon, 1916, Grimble, 1934, Roosita et al., 2008, Keim et al., 2013, Sujarwo et al., 2020) ในอารยธรรมออสโตรนีเซียนมีการใช้ใบเตยที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันไปจนถึงการใช้ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้นชาวออสโตรนีเซียนจึงถูกเรียกว่า “ชาวโบเตย” หรือ “Pandanus people” (Grimble, 1934)

2.1 วัสดุใบเตย และภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมเสื้อโบเตย

มีเตย 2 สายพันธุ์หลักที่มีการปลูกในซามาเพื่อที่จะนำไปมาใช้งาน คือ Pandanus tectorius ซึ่งเป็นวัสดุในการทำงานหัตถกรรม ขณะที่ Pandanus amaryllifolius ใช้เพื่อแต่งกลิ่นในการปรุงอาหาร (Hofstede, 1925) ในซามามีการทำหัตถกรรมจากใบเตยในซามาตะวันออก (แถบพื้นที่ Madura, Lamongan) และซามาตอนกลาง (แถบพื้นที่ Karanganyar district, Kebumen) (Wardah & Setyowati, 2009) หัตถกรรมเสื้อมีการสืบสานทั้งในพื้นที่ซามาตอนกลาง ซามาตะวันตก บาหลี และพื้นที่อื่น ๆ ด้วย ไม่เพียงเท่านั้น บอร์เนียวยังถือเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีการทำงานฝีมือดังเช่นเสื้อแต่อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกัน (EyeSky Blogger, 2015) ต้นเตยจึงถือเป็นหนึ่งในพืชที่มีลักษณะเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมออสโตรนีเซียน และเมลานีเซียนในพื้นที่เขตร้อน รวมทั้งปาปัว ใบเตยที่ผู้คนในท้องถิ่นมักใช้ประโยชน์มีอยู่ในภูเขาดอนกลางของปาปัวเรียกว่า “coconut pandan” หรือในทางวิทยาศาสตร์เรียกว่า Pandanus juilianettii Martelli (Zebua, L. I. et. al., 2020) โดยปกติแล้วชาวออสโตรนีเซียนและชาวเมลานีเซียนใช้ใบเตยเพื่อวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น เครื่องปรุง ยา รักษาโรค และใช้สำหรับพิธีทางศาสนา (Heywood, 1993)

ชุมชนในซามามีวัฒนธรรมการใช้ใบเตยเพื่อการใช้งานที่หลากหลาย ตั้งแต่การใช้ใบมาปรุงยาไปจนถึงการสานเป็นเสื้อมาอย่างยาวนาน (Hofstede, 1925) ในขั้นตอนการสานเสื้อต้องใช้ทักษะและความ

อดทน เสื่อขนาด 1 x 2 เมตร ใช้เวลาสานประมาณ 2 วัน ถ้าทำต่อเนื่อง แต่ถ้ายักสานในยามว่างจะใช้เวลาานกว่านั้น ในหน่วยการวัดขนาดของเสื่อจะใช้คำว่า “cengkol” โดย 1 cengkol วัดจากศอกถึงนิ้วกลาง ในเกาะเซราซาน (Serasan) เขตนาตุนา (Natuna) ฝีมือโดยเฉลี่ยในการทำเสื่อรูปทรงที่เรียบง่าย (Wardah & Setyowati, 2009) โดยใช้เวลาเร็วที่สุดคือ 2 วัน ในขณะที่เดียวกันเสื่อที่มีรูปแบบความยาก ความซับซ้อน และเสื่อขนาดใหญ่ที่รวมความซับซ้อนอยู่ด้วยนั้นต้องใช้เวลาในการสานตั้งแต่ 1 สัปดาห์ถึง 2 เดือน (Inge, 2021) ในชาวเสื่อที่สานมีการใช้ทั้งใบเตยแบบดิบ และใบเตยที่ผ่านการต้ม ซึ่งจะมีมูลค่าที่แตกต่างกัน เสื่อที่สานด้วยใบเตยดิบหรือไม่มีกระบวนการต้ม ขนาด 1.2 x 2 เมตร และมีสีน้ำตาลจำหน่ายในราคาประมาณ 15,000 รูเปียห์ต่อผืน ในขณะที่เสื่อที่สานที่มีขนาดเท่ากัน แต่ด้วยกระบวนการต้มซึ่งทำให้มีลักษณะสีขาวและดูมันวาวซึ่งดูมีคุณค่า สามารถจำหน่ายในราคาประมาณ 30,000 รูเปียห์ (Wardah & Setyowati, 2009)

เสื่อแบบดั้งเดิมที่ทำขึ้นในขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเล็ก กลาง ไปจนถึงใหญ่โดยเฉพาะเสื่อเพื่อใช้ในห้องนั่งเล่นก็มีราคาหลากหลายเช่นกัน โดยเริ่มต้นที่ 30,000 รูเปียห์ สำหรับขนาดเล็ก ไปจนถึง 500,000 รูเปียห์ สำหรับขนาด 3 x 4 เมตร (Kamis, 2019) ซึ่งราคาในการจำหน่ายเสื่อของของชาวเกาะเซราซาน (Serasan) จะปรับตามความสามารถในการผลิตที่แตกต่างกันไป รวมถึงความสามารถในการผลิตของช่างจักสานอีกด้วย (Inge, 2021)

“Seuke” (ในภาษาอาเจห์) หรือที่เรียกว่าใบเตยเป็นวัตถุดิบที่มักใช้ในการทำหัตถกรรมจักสานในอดีต ขั้นตอนการเตรียมใบเตยสำหรับจักสานคือการใช้ใบเตยยาวประมาณ 2 เมตร ทำความสะอาดแล้วนำมาผ่าตามร่องตามยาวเป็นเส้น จากนั้นนำใบเตยต้มในน้ำร้อนเพื่อให้นิ่มและกำจัดศัตรูพืช แล้วนำไปตากแดดให้แห้งแล้วนำไปย้อมสีแบบย้อมร้อนจนสีเข้ากันดี หลังจากที่ย้อมเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงนำออกและทำให้แห้งอีกครั้ง เมื่อเส้นเตยแห้งแล้วก็พร้อมที่จะนำไปสานทั้งแบบลวดลายที่ต้องการหรือแบบเรียบตามความต้องการ

(ภาพ 2) (Diberdayakan oleh Blogger, 2022) เป็นที่น่าเสียดายที่มรดกทางวัฒนธรรมของอินโดนีเซียโดยเฉพาะในเขตพื้นที่อาเจห์ได้รับผลกระทบจากเสื่อสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ซึ่งในปัจจุบันเสื่อใบเตยกลายเป็นของที่หาซื้อได้ยาก แม้กระทั่งการหาซื้อกับผู้คนในหมู่บ้านก็ตาม (Elmicta, 2019) ชาวอาเจห์บางคนคุ้นเคยกับเสื่อจักสานแบบดั้งเดิมซึ่งใช้วัตถุดิบจากใบเตยแห้ง เสื่อนี้ได้รับการออกแบบด้วยลวดลายต่างๆ โดยช่างฝีมือตามความต้องการ ช่างฝีมือเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านในชนบท พวกเขายังคงทำงานเกี่ยวกับงานฝีมือที่สืบสานกันมา (Kamis, 2019) แท้จริงแล้วในพื้นที่ยังคงมีใบเตยอยู่และบางคนยังคงใช้เวลาในการจักสานเสื่อใบเตย เรียกได้ว่าเสื่อใบเตยในอาเจห์ตะวันตกยังคงได้รับการสืบทอดเพื่อไม่ให้มรดกทางวัฒนธรรมของอินโดนีเซียสูญหายไปในยุคที่มีการบริโภคเสื่อในรูปแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น (Elmicta, 2019)

2.2 ศิลปะในการออกแบบเสื่อใบเตยและวัฒนธรรมเสื่อใบเตย

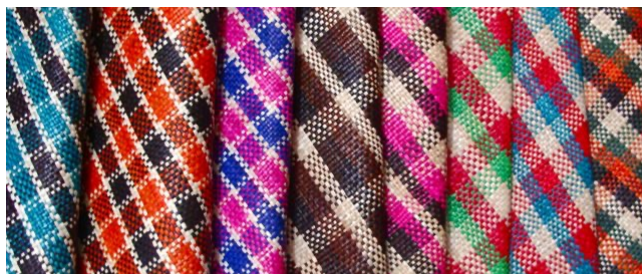
ชาวลานนี (Lanny people) ในพื้นที่ปาปัว ใช้ใบเตยสำหรับทำร่ม เสื่อ และแผ่นมวนบุหรี (Zebua et. al., 2020) ขั้นตอนการทำเสื่อก่อนข้างคล้ายกับการทำร่ม ข้อแตกต่างสำหรับเสื่อคือการทำโดยไม่ใช้วิธีการจักสานแต่เป็นการใช้เทคนิคอีกแบบ ซึ่งชาวลานนี (Lanny people) มีเทคนิคพิเศษโดยจะเชื่อมต่อใบกับใบด้วยการใช้เชือกจากหวาย กระบวนการทำเสื่อของชาวลานนีนี้นั้นเหมือนกันกับชนเผ่าอื่นๆ ในบริเวณชายฝั่งของปาปัว (Woisiri, 2013, Aronggear, 2014, Adelce, 2015) ชาวเกาะเซราซาน (Serasan) ใช้ใบเตยหามาผลิตเป็นงานฝีมือมาหลายชั่วอายุคน ในขั้นตอนการจักสานใบเตยของเซราซานนั้นใช้สำหรับความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น เช่น เสื่อสำหรับเป็นเครื่องนอน เสื่อสำหรับนั่ง เสื่อสำหรับอาบน้ำศพ เป็นต้น โดยเฉพาะในงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน และงานเลี้ยง ซึ่งสอดคล้องกับความหมายและความหมายที่มีอยู่ในตัวเสื่อนั่นเอง (Inge, 2021) ในอดีตชาวเมืองบิเริน (Bireuën) ใช้เสื่อใบเตยซึ่งถือเป็นความต้องการหลักที่กระจายอยู่ที่บ้านเพื่อต้อนรับแขกหรือในโอกาสสำคัญอื่น ๆ เช่น งานฉลอง แต่ตอนนี้ ประเพณีเหล่านั้นค่อยๆ ถูกกลืนหายไป โดยเฉพาะใน

เขตเมือง แต่ในชนบทประเพณีแบบนี้ยังคงมีอยู่ (Kamis, 2019) เสื้อจักสานจากใบเตยซึ่งเป็นที่รongs แม้ในปัจจุบันยังคงมีการใช้เสื้อเตยอยู่ แต่ปริมาณการใช้งานก็เริ่มลดลงแล้วก็ตาม แต่ในอาเจะห์ (Aceh) ก็ยังมีผู้ผลิตเสื้อใบเตย หรือเรียกว่า “Tikar Pandan” ซึ่งอยู่ในเขต Bugak ของ Bireuen Regency (Adventura, 2019) นอกจากนี้เมื่อกาลเวลาผ่านไป การใช้เสื้อจักสานของชาว Serasan ก็ได้แทรกซึมด้านการตกแต่ง โดยเริ่มจากการผสมผสานกับเฟอร์นิเจอร์และสินค้าไลฟ์สไตล์อื่น ๆ ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสานจากใบเตยไม่ได้อยู่ในรูปแบบของเสื้อเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผลิตภัณฑ์จักสานอื่น ๆ อีกมากมาย (Inge, 2021)

อย่างไรก็ตามประเทศอินโดนีเซียก็มีนโยบายในการพัฒนาและส่งเสริมหัตถกรรมจากใบเตย จากงานวิจัยเรื่อง Exploring Indigenous Material of Thorny Pandanus Pangandaran as Indonesian Traditional Craft in the Creative Context สรุปว่า การสำรวจต้นเตยหนามซึ่งเป็นวัสดุพื้นเมืองในพื้นที่เขต Pangandaran ในฐานะงานหัตถกรรมดั้งเดิมของชาวอินโดนีเซียในบริบทเชิงสร้างสรรค์คือกลยุทธ์การออกแบบที่มีแง่มุมของนวัตกรรมการออกแบบในการใช้งานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในปัจจุบันและอนาคต รวมถึงการพัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ควบคู่ไปกับการคาดการณ์ทางเศรษฐกิจ (Sunarya et. al., 2019)

ภาพ 2

เสื้อใบเตยในรัฐอาเจะห์ (Aceh) ของอินโดนีเซีย

หมายเหตุ. จาก เสื้อใบเตยในรัฐอาเจะห์ (Aceh) ของอินโดนีเซีย, โดย เสื้อใบเตยในรัฐอาเจะห์, 2020, <http://blog-negara.blogspot.com/p/kerajinan-anyaman-pandan-khas-aceh.html?m=1>

3. เสื้อใบเตยในมาเลเซีย

ใบเตยถือเป็นวัสดุที่ผู้คนท้องถิ่นมาเลเซียนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันในสมัยก่อน ด้วยความสามารถในการเติบโตที่รวดเร็วทำให้สามารถพบพืชชนิดนี้ได้ง่ายในหลาย ๆ พื้นที่ในเอเชีย (Syamimi, I. et. al., 2019) กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ก็มีความเชี่ยวชาญในการผลิตไม้แพกกันหากสามารถหาวัสดุในการจักสานได้ (Munan, 2008)

3.1 วัสดุใบเตย และภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมเสื้อใบเตย

เตยประเภท Pandanus spp. เป็นพืชชนิดหนึ่งที่เติบโตอย่างรวดเร็วชนิดหนึ่งที่พบส่วนใหญ่ในชายฝั่งที่มีน้ำกร่อย ซึ่งเป็นวัสดุทำเสื้อที่ได้รับความนิยมมาก บางครั้งถือว่าเสื้อใบเตยคือ “เสื้อมลายู” (Malay Mats) ส่วนเตยสายพันธุ์ Pandanus odoratissimus หรือ Mengkuang เป็นพืชที่มีลักษณะคล้ายใบเตยขนาดใหญ่ที่ขึ้นตามป่าโกงกางและยังพบในป่าในท้องถิ่นต่าง ๆ ผลเตยสามารถรับประทานได้และใช้ใบในการจักสาน การจักสานจากใบเตย Mengkuang เป็นหัตถกรรมของผู้หญิงพื้นบ้านในแถบชนบทของ kampong ประเทศมาเลเซีย (Capslock Sdn Bhd., 2020) ชาว Orang Asli ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในคาบสมุทรมลายูซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ทางนิเวศที่หลากหลายรวมถึงพื้นที่ป่าที่ตอน หนองน้ำจืดและชายฝั่งทะเล สิ่งที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เป็นตัวกำหนดวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นพืชทั่วไปที่พบในหมู่บ้าน Orang Asli หรือใกล้เคียง ได้แก่ screw-pine หรือ Pandanus fascicularis ซึ่งเป็นพืชกอที่มีใบยาวมีหนามใบเตยที่เป็นเส้นใยจะถูกเก็บเกี่ยวเพื่อแปรรูปและย้อมสีก่อนที่จะนำไปจักสานเป็นเสื้อ ตะกร้า และกระเป๋าต่าง ๆ โดยผู้หญิง (Rahim, 2021) และยังมีชาว Semelai ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มชาว Orang Asli เป็นชนในสืบทอดของกลุ่มของคาบสมุทรมลายู พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มย่อยมาเลย์อะบอริจิน (เรียกอย่างเป็นทางการว่า Proto-Malay) (Rahim, 2020) ชาว Semelai ก็มีการทำหัตถกรรมการจักสานเสื้อใบเตย และเครื่องมือล่าสัตว์ โดยมีการใช้ใบเตย หรือ screw-pines (Pandanus Spp.) หวาย (Calamus Spp) และไม้ ซึ่งเป็นวัสดุสามัญ

ที่ใช้ในวิถีชีวิต (Zain & Razalli, 2008) เป็นต้น

การจักสานใบเตย หรือ Mengkuang โดยสตรีชาวบ้านในพื้นที่ชนบท มีกระบวนการที่ต้องใช้ความอดทนทักษะพร้อมทั้งความทุ่มเท ซึ่งหลังจากลิดหนามออกจากใบแล้ว จะทำเป็นเส้นตอกยาว นำไปแช่และตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วนำไปต้มและย้อมสีด้วยพืชผักต่าง ๆ จากนั้นจึงจักสานตามแบบที่ต้องการ การออกแบบลวดลายหรือที่เรียกว่า “เคลาไร” (kelarai) มักจะขึ้นอยู่กับพืช ดอกไม้ และแม้แต่ลวดลายสัตว์ที่พบเห็น (Go to travel Malaysia Team, 2012) กระบวนการสานเสื่อมีกระบวนการหลายขั้นตอน ขั้นแรกมีการนำใบเตยมาตัดที่โคนและปลายทั้งสองข้าง ลิดหนามและกระดุกสันหลังของใบออกและวัดใบเพื่อให้มีความยาวเท่ากันทั้งหมดซึ่งจะเป็นการอำนวยความสะดวกในการจักสาน จากนั้นนำไปปลนไฟเล็กน้อยเพื่อให้เกิดความนุ่ม ช่วงจักสานบางคนตีใบเตยด้วยไม้ซึ่งเรียกว่า “belantan” เพื่อให้นุ่มและจัดการง่ายขึ้น เมื่อนิ่มแล้วก็นำไปแช่น้ำเย็นประมาณ 48 ชั่วโมงโดยจะเปลี่ยนน้ำในเช้าวันที่สอง การทำในลักษณะนี้ทำเพื่อขจัดองค์ประกอบทางธรรมชาติบางอย่าง เช่น แมลงที่อาจติดตาม (Symphonycraft.blogspot, 2021)

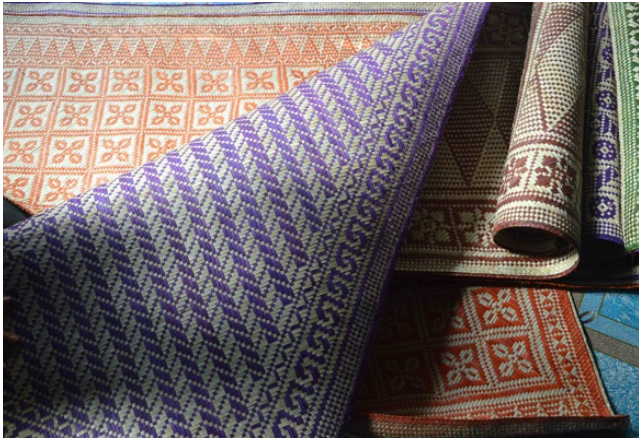
ภูมิปัญญาในการสานเสื่อใบเตยของชาว Semelai นั้น สามารถแบ่งเสื่อออกเป็น 2 ประเภท คือ เสื่อขนาดใหญ่ และหยาบสำหรับใช้ในการเกษตร และเสื่อปลีกย่อยสำหรับวัตถุประสงค์ในพิธีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่สานจากแถบใบเตยแปรรูปที่ย้อมด้วยสีย้อมเคมีและสร้างลวดลายที่หายากอย่างประณีต (ภาพ 3) (Rahim, 2020) มีชาว Semelai สานเสื่อจำนวนมากขายเสื่อให้กับผู้ซื้อที่มาเยี่ยมในหมู่บ้าน หรือแม้แต่ขายให้กับเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน (Gerai OA, 2019) นอกจากนี้ชาว Temuan ซึ่งเป็นกลุ่มน้อยในมาเลเซีย ก็ยังคงผลิตงานฝีมือที่เป็นประโยชน์อย่างจำกัด แม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะใกล้สูญพันธุ์เนื่องจากการขาดแคลนวัตถุดิบและช่างจักสาน เครื่องจักสานเป็นงานฝีมือทั่วไปที่ยังคงได้รับการฝึกฝนในระดับที่แตกต่างกันทั้งชายและหญิง อย่างไรก็ตามมีเพียงผู้หญิงเท่านั้นที่สานเสื่อใบเตยประเภท Pandanus sp. (Rahim, 2021)

3.2 ศิลปะในการออกแบบเสื่อใบเตยและวัฒนธรรมเสื่อใบเตย

วัฒนธรรมการใช้เสื่อในมาเลเซีย เสื่อส่วนใหญ่พบเห็นได้ในหมู่บ้านต่าง ๆ ในมาเลเซีย ซึ่งเคยในภาษาท้องถิ่นเรียก Mengkuang (Tourism Malaysia, 2021) ในการใช้งานเสื่อจะวางเสื่อในพื้นที่ส่วนกลางในบ้าน โดยปกติจะวางไว้ในห้องนั่งเล่นหรือพื้นที่รับประทานอาหารและเป็นพื้นที่ที่ครอบครัวมารับประทานอาหารร่วมกัน (Tourism Malaysia, 2021) ในปัจจุบันวิถีชีวิตชาวมาเลเซียไม่ได้ใช้เสื่อเคยมากเหมือนสมัยก่อน ดังนั้นจึงมีการใช้เสื่อน้อยลง ในฐานะที่เป็นวัสดุงานฝีมือยอดเยี่ยม ใบเตยจึงได้รับการพิสูจน์แล้วว่าเป็นวัสดุที่มีความแข็งแรงและเหมาะสมความยืดหยุ่น (Syamimi, I. et. al., 2019) ถึงแม้เสื่อใบเตยไม่ค่อยทนทานเท่าวัสดุภัณฑ์ที่จักสานจาก bemban (ซึ่งเป็นพืชตระกูลกก มีดอกสีขาว อยู่ในสกุล Donax spp. เมื่อนำมาใช้ในการจักสานเสื่อปูนอน เรียกว่า Iban sleeping mat) แต่เตยก็คุณสมบัตินุ่มกว่าและยืดหยุ่นได้ดีกว่ามาก นอกจากนี้วัสดุสำหรับนั่งและนอนแล้ว โดยทั่วไปยังใช้เสื่อเตยสำหรับห่อสิ่งของซึ่งรวมถึงศพที่เตรียมไว้สำหรับฝังศพในอดีตด้วย นอกจากนี้เสื่อเตยยังสามารถทำเป็นกันสาดชั่วคราวหรือที่หลบฝนระหว่างวิ่งขึ้นกำแพงภายในบ้านอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังมีไว้สำหรับปูพื้นเรือเพื่อป้องกันการลื่นไหลหากคาดหวังจะมีผู้โดยสารคนสำคัญเดินทางมาด้วย เป็นต้น (Munan, 2008)

ภาพ 3

เสื่อใบเตยแบบชั้นดีของชาว Semelai ในมาเลเซีย

หมายเหตุ. จาก เสื่อใบเตยแบบชั้นดีของชาว Semelai ในมาเลเซีย, โดย encyclocraftsapr, 2020, <https://encyclocraftsapr.com/basketry-and-plaiting-aboriginal/>

สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมีการนำเสื่อไว้ใกล้ทางเข้าบ้าน เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงให้ผู้คนที่มาเยี่ยมได้ล้างเท้าก่อนเข้าบ้าน นอกจากนี้แขกที่มาก็จะนั่งบนเสื่อ mengkuang ทุกวันนี้เป็นภาพที่หา ดูได้ยากที่จะเห็นภาพชนบรจุน้ำข้างบันไดและแม้ว่าจะมีภาพชนบรจุน้ำ แต่ก็สามารถใช้เป็นของตกแต่งได้ (Symphonycraft.blogspot, 2021) เสื่อใบเตยในตลาดซาราวัก (Sarawak's bazaars) ช่างสานส่วนใหญ่จะย้อมสีด้วยตนเอง ช่างสานบางคนที่อยู่ในพื้นที่ มัวราตวน (Muara Tuan) ซึ่งปัจจุบันเป็นสตรีสูงอายยังคงทำเสื่อลายตาราง หลากสีสันทัน (Munan, 2008)

4. เสื่อใบเตยในประเทศไทย

ภูมิประเทศในภาคใต้ตอนล่างมีลักษณะสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของต้นเตยปาหนัน ทำให้ต้นเตยปาหนันขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และผู้คนได้นำใบเตยมาทำการจักสานเป็นของใช้ในครัวเรือน (กรมป่าไม้, 2563) ชาวบ้านท้องถิ่นของภาคใต้แถบชายฝั่งทะเลอันดามันใช้ใบเตยปาหนันทำเครื่องจักสานมาตั้งแต่สมัยโบราณ การสานเสื่อปาหนันในบางพื้นที่มีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชาวบ้าน (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563)

4.1 วัสดุใบเตย และภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมเสื่อใบเตย

เตยปาหนันเป็นพืชตระกูลปาล์ม เจริญเติบโตในพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าชายเลน (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2563) เตยปาหนัน หรือบางคนอาจรู้จักในชื่อ ต้นลำเจียก หรือ เตยทะเล เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มักขึ้นอยู่ทั่วไปในภาคใต้ โดยเฉพาะพื้นที่ดินทรายและใกล้หนองน้ำ หรือตามแนวป่าโกงกาง ลำต้นจะเป็นกอใหญ่ขนาดความสูง ประมาณ 4-5 เมตร ลักษณะใบมีสีเขียวยาวมีหนามที่ริมใบ อีกทั้งใบของเตยปาหนัน จะมีคุณสมบัติของเส้นใยที่พิเศษ มีความเหนียว เมื่อเอาหนามมาลิดออกแล้วลนไฟทำให้เส้นใยนุ่ม มีความยืดหยุ่น ผิวมัน มีความเงา (ภาพ 4) (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) การจักสานเตยปาหนันมีกรรมวิธีหลายขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกใบเตยปาหนันซึ่งหาได้ในชุมชน แล้วนำใบมากรีดเป็นเส้นตรง นำไปแช่น้ำเพื่อให้ใบเปลี่ยนสี จากสีเขียวเป็นสีขาว แล้วนำไปตากแห้งได้เป็นดอกเตย กระบวนการต่อมาคือการย้อมสี แล้วนำไปจักสานเป็นรูปทรงและลวดลายต่าง ๆ (จอมทอง ชัยภักดี, 2564) เมื่อผ่านกระบวนการเตรียมต่าง ๆ แล้ว วัสดุเตยปาหนันจะมีคุณสมบัติที่ยืดหยุ่นและทนทานต่อสภาพแวดล้อมมาก จึงไม่ต้องกังวลเรื่องความชื้น หรือการขึ้นราอีกต่อไป จึงเหมาะนำมาจักสาน (Kooper, 2021)

ภาพ 4

ภูมิปัญญาการนำใบเตยปาด้านด้วยไฟ

หมายเหตุ. จาก จันทรเพ็ญ ปูเงิน ประธานวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตย
ปาด้านบ้านดุน จ.ตรัง.

4.2 ศิลปะในการออกแบบเสื้อใบเตยและวัฒนธรรมเสื้อใบเตย

ผู้คนสมัยก่อนคิดค้นนำใบเตยมาสานเป็นเสื้อสำหรับปูนอนในบ้าน บางครั้งถึงกับใช้เสื้อที่สานกันนี้เป็นสินสอดอีกด้วย การสานเสื้อใบเตย เป็นอาชีพที่นิยมกันมากในหมู่สตรีทางภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็สามารถทำได้แทบทุกครัวเรือน แต่เดิมนักสานเสื้อสำหรับรองนั่งหรือปูนอน ชาวบ้านเรียกว่าสาดอ่อนหรือสาดปาด้าน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2554) หัตถกรรมจักสานเตยปาด้านเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน จากการใช้ในชีวิตประจำวันตามวิถีชาวมุสลิม เช่น สานเสื้อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม (ปรียศรี พรหมจินดา และคณะ, 2564) ชาวมุสลิมในสมัยก่อนนิยมสานเสื้อปาด้านไว้สำหรับรองนั่งเวลาทำพิธีละหมาดในสุเหร่า (กรมป่าไม้, 2563) และการนำมาใช้ปูละหมาดโดยเฉพาะในวันที่นิยมจะทำละหมาดกลางแจ้ง เป็นอีกหนึ่งวิถีที่มีการปฏิบัติในกลุ่มมุสลิมที่มักพบเห็นอยู่โดยทั่วไปโดยเฉพาะมุสลิมในภาคใต้ (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563)

ชาวไทยมุสลิมมีวัฒนธรรมการปูเสื่อบนพื้นบ้านเรือนและใช้เสื้อในพิธีแต่งงานโดยเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะไปตัดใบเตยปาด้านและช่วยกันสานเสื้อไว้ปูพื้นรับนิเคห์ในงานแต่งงาน (ปรียศรี พรหมจินดา และคณะ, 2564) เสื้อที่ใช้พิธีแต่งงานมักจะมีการสานด้วยลวดลายที่วิจิตร เช่น ลายขัด ลายสอง ลายสาม ลายดอกพิกุล ลายงูเห่ ลายอกปู ลายลูกแก้ว ลายกระดานหมากรุก เป็นต้น อย่างประณีต โดยจำนวนของผืนเสื่อนั้นแสดงถึงฐานะของคู่บ่าวสาวอีกด้วย (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) เมื่อสานเสื้อเสร็จแล้วจะนำมาวางซ้อนกันแทนที่นอนเสื่อผืนบนสุดหรือ “สาดยอด” นั้นจะสานให้ประณีตสวยงามเป็นพิเศษและประดับกระຈักปักด้วยตามุมเสื้อ จึงทำให้สาดยอดเป็นเสื้อที่สวยงามเป็นพิเศษ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2554)

เสื่อยังถูกนำมาใช้ในงานบุญทางศาสนา ทั้งพิธีสวดและการจัดเตรียมอาหารและไว้อาลัยเพื่อนบ้านที่มาร่วมจัดงาน นอกจากนี้ยังมีการนำเสื่อไปใช้ในพิธีศพ (ปริยศรี พรหมจินดา และคณะ, 2564) ในการปฏิบัติของมุสลิมในบางท้องถิ่น จะใช้เสื่อปาหนันหรือสาตปาหนันที่เป็นสีธรรมชาติโดยจะไม่ย้อมสี เป็นเสื่อสำหรับปูรองศพผู้ตายก่อนนำไปฝังที่กุโบร์หรือสุสาน (รองมหยาด) ตามหลักศาสนา นอกจากนี้ในวรรณคดีหลายเรื่องก็มีการกล่าวถึงเรื่องราวของเสื่อลำเจียกหรือเสื่อปาหนันไว้ เครื่องจักสานเตยปาหนันจึงนับได้ว่าเป็นหนึ่งในวิถีแห่งชายฝั่งอันดามัน ซึ่งไม่เพียงมีความประณีตความงดงามทางศิลปะการสานตามแบบภูมิปัญญาเท่านั้น แต่หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังจัดได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมระดับชั้นยอดเยี่ยมทรงคุณค่าแห่งคาบสมุทรมหาไต้ไต้ด้วย

ปัจจุบันรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานเตยปาหนันมีการพัฒนาสร้างสรรค์ให้มีความหลากหลาย มีการพัฒนารูปแบบ และสีสันให้ทันยุคทันสมัยตามความนิยมมากขึ้น เช่น เสื่อ หมอน กระเป๋า เป็นต้น (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) ดังตัวอย่างเสื่อเตยปาหนันของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตยปาหนันบ้านดุน จ.ตรัง (ภาพ 5) ซึ่งเป็นเสื่อที่มีการจักสานแบบลวดลายโบราณในรูปทรงเรขาคณิต และลายจักสานแบบลายขัดด้วยการย้อมเส้นตอกแบบไล่เฉดสีเพื่อให้เกิดความร่วมสมัย

ภาพ 5

เสื่อเตยปาหนันของวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตยปาหนันบ้านดุน จ.ตรัง

หมายเหตุ. จาก เสื่อเตยปาหนันวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตยปาหนันบ้านดุน จ.ตรัง, โดย JapanCraft, 2020, <https://www.facebook.com/JanpenCraft/photos/pcb.2798532653745685/2798532170412400/>

70412400/

รูปแบบ : เป็นเสื่อสำหรับปูรองนั่ง/รองนอน จักสานด้วยลวดลายรูปทรงเรขาคณิตและลายขัดธรรมดาด้วยเส้นตอกในโทนสีน้ำเงิน – ฟา – สีธรรมชาติที่ไม่ผ่านการย้อม

การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาข้อมูลพบว่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีภูมิปัญญาในทางหัตถกรรมที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันบ้าง แต่วัฒนธรรมการใช้เสื่อเตยของแต่ละพื้นที่ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตก็มีการใช้ทั้งในรูปแบบเพื่อการดำรงชีวิตและพิธีการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยสรุปผลการวิเคราะห์ 3 ประเด็น ดังนี้

1. สายพันธุ์เตยในพื้นที่/ชื่อพื้นถิ่นที่นำมาใช้ในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อ ต้นเตยเป็นพืชในสกุล Pandanaceae พบตามบริเวณชายหาดหรือป่าชายเลน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีสายพันธุ์ที่ถูกนำมาใช้ในงานจักสานมีสายพันธุ์ที่ต่างกันออกไปอีกด้วยตามลักษณะภูมิประเทศนั้นๆ โดยสรุปผลการวิเคราะห์ตามตาราง ดังนี้

ตาราง 1

ตัวอย่างสายพันธุ์เตยในพื้นที่/ชื่อพื้นถิ่นที่นำมาใช้ในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อ

ที่	พื้นที่	สายพันธุ์เตยในทางพฤกษศาสตร์/ชื่อพื้นถิ่นเตยที่นำมาใช้ในหัตถกรรมจักสานเสื่อ
1	ฟิลิปปินส์	Pandanus spp.
2	อินโดนีเซีย	Pandanus tectorius Pandanus juilianettii Martelli หรือ Coconut pandan ตามคำเรียกของชาวปาปัว Pandanus sp. (pandan)
3	มาเลเซีย	Pandanus spp. Pananus Ordoratissimus ภาษาท้องถิ่นเรียก Mengkuang ลักษณะใบค่อนข้างใหญ่ Pandanus fascicularis
4	ไทย	Pandanus orderifer หรือภาษาท้องถิ่นภาคใต้แถบจังหวัดตรังและกระบี่เรียกว่า “เตยปาหนัน”

2. ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อ มีการใช้ทั้งใบเตยแบบสดมาจากสานและใบเตยแบบสดที่ผ่านกระบวนการทางความร้อนเพื่อให้ใบเตยมีความนิ่มแล้วจึงนำมากรีดเป็นเส้นตอก แล้วจึงไปทำกระบวนการต่าง ๆ ก่อนนำมาจักสาน ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวผู้หญิงจะได้รับการสืบทอดการจักสานเสื่อมาจากผู้เป็นแม่หรือทางเครือญาติ โดยสรุปผลการวิเคราะห์ตามตาราง ดังนี้

ตาราง 2

ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตย

ที่	พื้นที่	ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตย
1	ฟิลิปปินส์	1. การตัดใบเตยสดแล้วใช้มีดเอาหนามออกจากใบแล้วปอกด้วยมีดลอกเปลือกออก แล้วกรีดใบ ตามยาวทำให้ใบเตยเป็นเส้นตอก แล้วปล่อยให้แห้งในแสงแดดก่อนย้อมสี 2. การทำให้ใบเตยยืดหยุ่นเพื่อให้สานได้ง่ายโดยการนำท่อนซุงที่หนักม้วนหลาย ๆ ครั้ง 3. เทคนิคการจักสานแบบ “นับเส้นตอก” ที่แม่นยำ และมีการออกแบบลวดลายที่เน้นรูปทรง
2	อินโดนีเซีย	1. การใช้ใบสดมาทำความสะอาด และการลิดหนามออกจากใบแล้วทำเส้นตอก โดยกรีดใบตาม ร่องตามยาวเป็นเส้น 2. นำใบเตยสดที่ตัดแล้วมาทำความสะอาดแล้วกรีดใบตามร่องตามยาวเป็นเส้น แล้วจึงนำไปต้มในน้ำร้อนเพื่อให้นิ่มและกำจัดศัตรูพืชที่ติดมาในใบ จากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วจะนำไปย้อมสีแบบย้อมร้อน และทำให้แห้งอีกครั้งก่อนนำไปจักสานตามลวดลายที่ต้องการ ทั้งนี้ใบเตยที่ผ่านกระบวนการต้มเมื่อนำมาสานจะมีมูลค่ามากกว่าใบเตยแบบสดที่นำมาจักสาน

3. วัฒนธรรมในการใช้เสื้อไบเตย มีวัฒนธรรมการใช้เสื้อไบเตยเพื่อปูรองนั่งในชีวิตประจำวัน และโอกาสต่าง ๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและโอกาสสำคัญต่าง ๆ รวมทั้งการใช้เสื้อไบเตยในพิธีการต่าง ๆ ตามแนวทางหลักของศาสนาที่มีความเหมือนกันของผู้คนที่นับถือศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยสรุปผลการวิเคราะห์ตามตาราง ดังนี้

ตาราง 3

วัฒนธรรมในการใช้เสื้อไบเตย

ที่	พื้นที่	วัฒนธรรมในการใช้เสื้อไบเตย
1	ฟิลิปปินส์	1. การใช้ในชีวิตประจำวัน การปูรองนั่ง การปูเพื่อรับแขกในงานเลี้ยง และการใช้ปูรองนอน 2. การใช้ในพิธีกรรม การใช้เป็นเสื้อปูนอนของขวัญสำหรับคู่บ่าวสาวซึ่งเป็นเสื้อแบบ 2 ชั้น และการปูรองนั่งของอิหม่ามสำหรับการสวดมนต์
2	อินโดนีเซีย	1. การใช้ในชีวิตประจำวัน การปูรองนั่ง การปูเพื่อรับแขกผู้มาเยือน และใช้ในงานเลี้ยงฉลอง รวมทั้งการใช้ปูรองนอน 2. การใช้ในพิธีกรรม การใช้ปูในพิธีแต่งงาน การปูรองในพิธีอาบน้ำศพ
3	มาเลเซีย	1. การใช้ในชีวิตประจำวัน การใช้เสื้อปูในห้องนั่งเล่นหรือพื้นที่รับประทานอาหาร การปูรองนอน และการใช้สำหรับห่อสิ่งของ รวมทั้งการใช้เสื้อขนาดใหญ่ที่สานแบบหยาบเพื่อประโยชน์ในการเกษตร หรือแม้กระทั่งการใช้เสื้อรองพื้นทางเดินในเรือสำหรับกันลื่นของบุคคลสำคัญในอดีต 2. การใช้ในเชิงสถาปัตยกรรม การใช้เสื้อเป็นกันสาดชั่วคราวหรือใช้เป็นที่หลบฝนก่อนเข้าภายในตัวบ้าน

ที่	พื้นที่	ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื้อไบเตย
3	มาเลเซีย	1. การใช้ไบสดโดยการลิดหนามออกจากไบแล้วทำเส้นตอก นำไปแช่น้ำและตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วนำไปดัมและย้อมสีด้วยพืชผักต่าง ๆ จากนั้นจึงจักสาน 2. การใช้ไบสดตัดที่โคนและปลายทั้งสองข้าง ลิดหนามและกระดุกสันหลังของไบออกและวัดไบเพื่อให้มีความยาวเท่ากันทั้งหมด แล้วจึงนำไปผ่านกระบวนการต่าง ๆ โดยนำไบไปลงไฟเล็กน้อยเพื่อให้เกิดความนุ่ม แล้วก็นำไปแช่น้ำเย็นประมาณ 2 วัน ซึ่งช่วยขจัดแมลงและองค์ประกอบทางธรรมชาติอื่น ๆ ที่อาจติดมา ก่อนทำเส้นตอกเพื่อนำมาจักสาน
4	ไทย	1. การตัดไบสดแล้วลิดหนามออกจากขอบไบ แล้วจึงนำมาลงไฟ หรือการดัมเพื่อให้ไบเกิดความนิ่มแล้วจึงกรีดเป็นเส้น ๆ ด้วยเครื่องมือเป็นเส้นตอกตามความหนาที่ต้องการ 2. นำไบที่กรีดแล้วไปแช่น้ำเพื่อให้ไบเปลี่ยนสีจากสีเขียวธรรมชาติเป็นสีขาว แล้วนำไปตากแห้งได้เป็นตอกเตย แล้วจึงย้อมสีด้วยการย้อมแบบร้อน จากนั้นจึงนำไปตากให้แห้งอีกครั้งก่อนนำไปจักสาน ซึ่งมีการจักสานทั้งในรูปแบบที่ไม่มีลวดลาย และมีลวดลายโบราณซึ่งเป็นรูปทรงเรขาคณิต และการย้อมไล่เฉดสีเพื่อให้เกิดความร่วมสมัย

ที่	พื้นที่	วัฒนธรรมในการใช้เสื้อโปเตย
4	ไทย	3. การใช้ในพิธีกรรม การใช้ปูในพิธีแต่งงาน ซึ่งเสื้อที่ใช้ในพิธีการมักจะสานด้วยเส้นเตยขนาดเล็กด้วยความประณีต โดยสานด้วยลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายตาราง ลายรูปทรงจากพืช ลายรูปทรงจากสัตว์ในรูปแบบเรขาคณิต นอกจากนี้ยังมีการใช้เสื้อปูรองศพสำหรับในพิธีฝังศพ
		1. การใช้ในประจำวัน การใช้เสื้อปูรองนั่ง การปูรองนอน การปูรองนั่งในการละหมาด รวมทั้งการใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น การปูรองเพื่อตากพืชผัก และอาหารต่าง ๆ แต่ผู้คนในปัจจุบันโดยเฉพาะคนยุคใหม่ให้ความสนใจในการใช้เสื้อน้อยลง เนื่องจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตยุคใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป 2. การใช้ในพิธีกรรม การใช้เสื้อในพิธีต่าง ๆ เช่น การใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งเป็นเสื้อแบบ 2 ชั้น โดยเสื้อผืนบนสานด้วย ลวดลายโบราณที่วิจิตรและประณีต และมีการตกแต่งขอบให้เกิดความงดงาม บางครั้งก็ใช้เสื้อเป็นสินสอดคู่ขอภรรยาของผู้คนในอดีต ซึ่งปัจจุบันเริ่มลดบทบาททลงเนื่องจากวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ แต่ปัจจุบันก็ยังคงมีการสืบสานในการใช้เสื้อสำหรับพิธีศพ เช่น การใช้รองศพผู้ตายตามพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ซึ่งยังมีการใช้กันอยู่โดยสานด้วยเส้นดอกเตยสีธรรมชาติ

อภิปรายผล และสรุปผล

จากการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าต้นเตยเป็นพืชชนิดหนึ่งที่มีความหลากหลายสายพันธุ์ และในแต่ละพื้นที่แถบชายฝั่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีทั้งสายพันธุ์ที่มีความเหมือนและแตกต่างกัน ทุกพื้นที่ที่มีเตยเจริญเติบโตก็มีการนำต้นเตยมาใช้ประโยชน์ นอกเหนือจากการนำผลมาบริโภคบ้างในบางพื้นที่แล้ว ผู้คนส่วนใหญ่ที่เป็นอิสลามมีการทำหัตถกรรม จักสานจากใบเตย การจักสานเป็นเสื้อนอกจากจะทำเพื่อเป็นของใช้ในเชิงวัฒนธรรม เสื้อเตยยังถือเป็นต้นแบบในการออกแบบพื้นฐานของงานจักสานที่สามารถแปรูปเป็นงานหัตถกรรมจักสานในรูปแบบอื่น ๆ ทำให้แต่ละพื้นที่สามารถต่อยอดภูมิปัญญาจนสร้างวัฒนธรรมเสื้อเตยของตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นหนึ่งในดินแดนที่มีประชากรมากที่สุดของโลกมุสลิม (Islamic world) และบ่อยครั้งจะเรียกกันว่าหมู่เกาะมุสลิม (Muslim archipelago) (จรัญ มะลูลีม และมุฮัมมัด ฟาฮิม, 2560) ความเป็นไปได้จากการอพยพของผู้คนอิสลามในอดีตก็อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลให้วัฒนธรรมเตยเกิดการเผยแพร่ซึ่งกันและกัน องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ขับเคลื่อนไปพร้อมกับการอพยพของผู้คน ดังเช่นในสมัยอยุธยา ประเทศไทยในเวลานั้นยังรู้จักกันในชื่อสยาม ราชอาณาจักรมาเลย์ทางภาคใต้ยังไม่ได้รวมอยู่กับประเทศไทย และไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของไทยจนกว่าจะถึงปี 1902 อิสลามมาถึงประเทศไทยจากหลายทิศทาง ทั้งจากหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย เยเมน (หะเฎาะเราะเมาต์) เปอร์เซีย อินเดีย เมียนมา จีน และกัมพูชา (Yusuf, 1999) ตัวอย่าง ชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดชายทะเล เช่น สตูล กระบี่ และตรัง มีภูมิปัญญาในการจักสานเตยปาทัน เล่าสืบกันมาว่าเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซียที่อพยพมาตั้งรกรากในประเทศไทย

ทางภาคใต้ตอนล่าง (กรมป่าไม้, 2563) ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานในการศึกษาหัตถกรรมจักสานเสื่อใบเตยในตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะพื้นที่ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทยมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์หรือเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยสรุปเป็นประเด็น 4 ส่วนหลัก ดังนี้

1. ด้านสายพันธุ์เตยที่ใช้หัตถกรรมจักสาน ต้นเตย (pandanus) เป็นพืชตระกูลปาล์มในสกุล Pandanaceae ซึ่งทั่วโลกมีอยู่ประมาณกว่า 700 สายพันธุ์ เตยในกลุ่ม Pandanus เป็นสกุลหนึ่งที่มีอยู่ประมาณ 450 สายพันธุ์ พบตามบริเวณชายหาดหรือป่าชายเลน ซึ่งสามารถนำใบเตยไปใช้ทำเครื่องจักสาน (Kubota, 2007) โดยมากใบเตยเหล่านี้มีลักษณะทางกายภาพคือมีใบยาว มีหนามตรงขอบใบทั้งสองด้านและตรงกลางกระดูกใบ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีสายพันธุ์ที่นำมาใช้ในงานจักสานมีสายพันธุ์ที่แตกต่างกันไปอีกด้วยตามลักษณะภูมิประเทศนั้น ๆ เช่น ในมาเลเซียมีสายพันธุ์ Pandanus sp., Pandanus fascicularis, Pandanus odoratissimus หรือในภาษาท้องถิ่นเรียก Mengkuang ซึ่งมีลักษณะใบค่อนข้างใหญ่ ส่วนในประเทศไทยแถบชายฝั่งตะวันตกมีสายพันธุ์ Pandanus odorifer (กรมป่าไม้, 2563) และมีชื่อในภาษาท้องถิ่นว่า “เตยปาหนัน” ซึ่งพ้องเสียงมาจากคำว่า pandan ในภาษาชวาซึ่งหมายถึงดอกไม้จากพืชจำพวกเตย โดยประเทศอินโดนีเซียถือเป็นประเทศหนึ่งที่มีหัตถกรรมจักสานจากใบเตยมาอย่างยาวนาน การใช้สายพันธุ์ Pandanus spp. ก็เป็นสายพันธุ์หนึ่งที่นำมาใช้ในหัตถกรรมจักสานของชาวอินโดนีเซีย ถึงแม้ลักษณะสายพันธุ์เตยแต่ละพื้นที่จะมีความเหมือนหรือต่างกันบ้างแต่เสื่อเตยก็ถือเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าทุกพื้นที่ล้วนสามารถนำทรัพยากรที่ตนเองมีมาใช้ในการสร้างภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งช่างสานแต่ละพื้นที่ก็รู้จักวิธีการในการตัดเตยมาใช้ในงานหัตถกรรมอย่างเหมาะสม

2. ด้านภูมิปัญญาในการทำหัตถกรรมจักสาน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการใช้ทั้งใบเตยแบบสดมาจักสาน และใบเตยแบบสดที่ผ่านกระบวนการความร้อนเพื่อให้ใบเตยมีความนิ่มแล้วจึงนำมากรีดเป็นเส้นตอก แล้วจึงไปทำกระบวนการอื่น ๆ อีก เช่น การแช่ด้วยน้ำ การนำไปตากให้แห้ง การนำไปย้อมสี และการทำให้แห้งอีกครั้งก่อนนำมาจักสาน ช่างจักสานทุกพื้นที่เป็นเพศหญิงที่สืบสานภูมิปัญญาจากแม่และแม่กระทั่งจากทางเครือญาติ การผลิตเสื่อยังขึ้นอยู่กับหน้าที่ใช้สอย เช่น เสื่อที่มีเส้นตอกขนาดใหญ่และสานอย่างหนาแน่นใช้กับงานทั่วไปโดยเฉพาะด้านการเกษตร แต่เสื่อที่มีการดัดเส้นตอกขนาดปานกลางจนถึงเล็กกว่ามักนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และหากมีการสานด้วยลวดลายที่ประณีตก็มักใช้ในพิธีการต่าง ๆ หากพิจารณาถึงข้อมูลเชิงลึกก็จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาในด้านการม้วนวิธีในการทำเส้นตอกเตยก่อนการจักสาน ในหลาย ๆ พื้นที่ให้ความสำคัญกับการใช้ความร้อนอันเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการหัตถกรรม เช่น การนำใบเตยไปปลนด้วยไฟ หรือการต้ม ซึ่งถือเป็นเทคนิคสำคัญที่ช่วยชะล้างทำให้ใบเตยสะอาดมีคุณสมบัติที่นิ่มขึ้น และนอกจากนี้ความร้อนยังส่งผลให้เส้นตอกที่ได้มีความเงาและงาม ยังสามารถช่วยยับยั้งเชื้อราในงานหัตถกรรมได้ในระดับหนึ่ง จึงไม่แปลกใจว่าทำไมเสื่อเตยที่ผ่านกระบวนการความร้อนจึงมีมูลค่าของผลงานที่สูงกว่าเสื่อเตยธรรมดาช่างสานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักใช้สีสันทันทีสาดและสานด้วยลวดลายแบบเรขาคณิตและการทำงานจักสาน การสานเสื่อยังจำเป็นต้องใช้ทักษะหลายอย่าง เช่น การไปเสาะหาและการตัดใบเตย การคำนวณในการนับเส้นตอกเพื่อให้การสานเกิดลวดลาย อีกทั้งยังต้องใช้ความอดทนเนื่องจากบางครั้งการจักสานที่ละเอียดและประณีตอาจใช้เวลามากกว่า 1 วัน หรือหลายสัปดาห์

3. **ด้านวัฒนธรรมการใช้เสื้อโบเตย** ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มี วัฒนธรรมการปูเสื้อเพื่อรองนั่ง อาทิ การปูรองนั่งในชีวิตประจำวัน การปูรองนั่งสำหรับการรับแขกผู้มาเยือน การปูรองนั่งในการละหมาด และแม้กระทั่งการใช้เสื้อปูเพื่อรองนอน เนื่องจากวัตถุดิบจากใบเตยที่เป็นธรรมชาติมากทำให้เสื้อโบเตยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เสื้อจะรู้สึกเย็นถ้าใช้ในเวลาที่มีความร้อนและในทางกลับกันจะรู้สึกอบอุ่นเมื่ออยู่ในสภาพอากาศหนาวเย็น (EyeSky Blogger, 2015) ผู้มีฐานะหรือมีบทบาทในชุมชนมีการปูเสื้อรองนอนหลาย ๆ ชั้นแทนเบาะในอดีต นอกจากนี้เสื้อยังมีบทบาทในพิธีการต่าง ๆ เช่น การสานเสื้อสำหรับใช้ในงานแต่งงาน การใช้ในพิธีศพ เช่น การใช้รองอาบนํ้าศพในอดีต และการใช้รองศพผู้ตายก่อนนำร่างไปฝังในสุสานหรือกุโบร์ตามหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งชาวไทยมุสลิมในประเทศไทยแถบชายฝั่งตะวันตกก็ยังถือปฏิบัติสืบมา เสื้อที่ถูกใช้ในพิธีการอย่างพิธีศพก็ไม่มีการใช้เส้นด้ายที่ย้อมสี แต่จะใช้เส้นด้ายสีขาวธรรมดาอันแสดงถึงความบริสุทธิ์ ความเคารพ และความนอบน้อมแก่ผู้วายชนม์ ไม่ว่าจะมียานพิธีการต่าง ๆ ผู้คนในชุมชนก็ล้วนมีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตอันผูกพันกับธรรมชาติ ความกตัญญู ต่อบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ ความสามัคคีในชุมชน ความเชื่อและศรัทธาในศาสนาอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559) นอกจากนี้เสื้อโบเตยถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในบางครั้งอาจมีอยู่บ้างที่คนที่มีฐานะไม่ค่อยดี จะใช้เสื้อที่สานจากเตยปาหนันนี้เป็นสินสอดในการสู่ขอภรรยา เคยมีให้เห็นในอดีต (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2563) หรือแม้กระทั่งเสื้อเตยใช้เป็นตัวช่วยในการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม เช่น การใช้เป็นสัญลักษณ์ของผู้มาเยือนให้ทำความสะอาดเท้าก่อนเดินขึ้นบ้านเรือนของชาวมาเลเซียในอดีต เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเครื่องจักสานยังสะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น สภาพการดำรงชีวิตชนบะประเพณี ความเชื่อตลอดจนถึงการนับถือศาสนา ของกลุ่มชนที่ผลิตเครื่องจักสานนั้น ๆ ด้วยเครื่องจักสานจึงเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559)

4. **ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการใช้เสื้อโบเตย** การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมจากภายนอกชุมชน เช่น กระแสนิยมวัฒนธรรมต่างชาติในยุคดิจิทัลทำให้เยาวชนใช้เวลาว่างกับสื่อสังคมออนไลน์มากกว่าการจักสานเตยปาหนัน อีกทั้งยังถูกมองว่าหัตถกรรมจักสานเป็นกิจกรรมของผู้สูงอายุ เป็นสิ่งไกลตัว และยังไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งทำให้เกิดความเสี่ยงที่ภูมิปัญญาจักสานเตยปาหนันแบบดั้งเดิมจะสูญหาย (ปริยศรี พรหมจินดา และคณะ, 2564) ปัจจุบันเสื้อโบเตยถูกลดบทบาทการใช้งานลงเนื่องจากวิถีชีวิตใหม่จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยใหม่ อีกทั้งการใช้เสื้อแบบดั้งเดิมก็ไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นใหม่ อีกปัจจัยหนึ่ง คือ เสื้อสมัยใหม่อาจมีราคาถูกกว่าและถูกแทนที่เมื่อเทียบกับเสื้อโบเตย (Elmicta, 2019) ซึ่งความต้องการเสื้อและงานฝีมือโบเตยที่ลดลงเนื่องจากการทดแทนด้วยผลิตภัณฑ์พลาสติก แหล่งน้ำที่ถูกทำลาย การเสื่อมโทรมของป่าโบเตย ความหลากหลายและการขยายตัวของชุมชน เป็นต้น (Bachan & Nasser, 2015) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนก็ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานประเภทนี้ Munan (2008) ได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่าเสื้อสำหรับรองนอนเป็นตัวอย่างที่ตัวอย่างหนึ่งของการทำหัตถกรรมแบบดั้งเดิม แม้จะเกือบล้าสมัยในหน้าที่ใช้สอยแบบดั้งเดิม แต่ก็สามารถและคงอยู่ได้หากถูกปรับโดยออกแบบให้เข้ากับการใช้งานและรสนิยมร่วมสมัย ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการสานเสื้อโบเตยแตกต่างขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง การใช้งานหรือหน้าที่ใช้สอยถือเป็นปัจจัยสำคัญ เสื้อที่ใช้สำหรับการใช้งานเชิงการเกษตรอาจเน้นความแข็งแรงในการใช้งานเป็นหลักแต่ไม่เน้นความประณีตมากนัก แต่เสื้อเตยที่ใช้ในชีวิตประจำวันให้ความสำคัญกับความงามมากขึ้น เช่น การสานที่ใช้ความประณีตมีการตกแต่งด้วยการสร้างลวดลายในการออกแบบซึ่งโดยทั่วไปเน้นการออกแบบโดยใช้ลวดลายกราฟิก บางพื้นที่ เช่น ฟิลิปปินส์ เน้นการย้อมสีเส้นด้ายให้มีสีสันที่สดใสเป็นพิเศษเพื่อสร้างความโดดเด่นในลวดลาย สามารถสร้างลวดลายกราฟิกในรูปแบบนามธรรมได้โดดเด่น ส่วนอินโดนีเซียก็สามารถออกแบบเป็นลวดลายกราฟิกโดย

ใช้สีเส้นที่สดใสแต่มีรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นระเบียบมากกว่า เป็นต้น นอกจากนี้สีที่ใช้ในพิธีการ อาทิ เสื้อในพิธีแต่งงานเน้นการสานด้วย ลวดลายที่ละเอียด มีความประณีตมากยิ่งขึ้น มีการออกแบบลวดลาย โดยใช้ลวดลายโบราณหลาย ๆ ลวดลาย มาจัดองค์ประกอบ และสร้างสรรค์ในเสื้อผืนเดียวกันด้วยการใช้โทนสีแบบ 2 สี เช่น สีเข้มกับ สีอ่อน โดยเฉพาะสีที่ย้อมเป็นสีเข้ม กับสีธรรมชาติที่ไม่ผ่านการย้อม สี ซึ่งพบเห็นได้จากลวดลายเสื้อที่ใช้ในพิธีการของผู้คนในฝั่งอันดามัน ของประเทศไทยที่มีความคลึงกับการจัดองค์ประกอบของลวดลาย ของเสื้อเตยในมาเลเซีย

ถึงแม้ปัจจุบันช่างสานอาจมีจำนวนเพิ่มขึ้นบ้างแต่ช่างสานเสื้อ เตยที่มีความเชี่ยวชาญในการสานเสื้อเตยที่มีลวดลายที่ยากก็เริ่ม มีจำนวนน้อยลงเรื่อย ๆ เนื่องจากผลกระทบจากการใช้เสื้อใบเตยที่ ถูกลดบทบาท ช่างสานเตยที่สามารถสานลวดลายที่ยากหรือมีความ ซับซ้อนส่วนใหญ่จะเป็นช่างสานรุ่นเก่าที่สืบทอดภูมิปัญญาเท่านั้น บางพื้นที่มีช่างสานที่ทำได้เพียง 2 – 4 คนเสียด้วยซ้ำ ภูมิปัญญาการ สานเสื้อเตยที่มีการออกแบบลวดลายที่ยากและซับซ้อนในอดีตก็เริ่ม สูญหายไปพร้อมกับอายุขัยของช่างสาน อย่างไรก็ตามปัจจัยอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงาน ต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนของแต่ละประเทศก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ ที่ทำให้รูปแบบเสื้อเตยเริ่มมีพัฒนาการในการออกแบบที่ดีเพื่อให้เสื้อ เตยสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดในโลกปัจจุบันอีกทั้ง ช่วยยกระดับคุณค่าของงานหัตถกรรมมากขึ้นเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

วัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื้อใบเตยในภูมิภาค ตะวันออกเฉียงใต้ในแต่ละพื้นที่เริ่มปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจยุคใหม่ แต่หัตถกรรมจักสานเสื้อ ใบเตยซึ่งถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage: ICH) อย่างหนึ่ง ควรได้รับการพัฒนา ส่งเสริม และสร้าง คุณค่าต่อไปในอนาคต ซึ่งแนวทางในการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) เป็นหลักแนวคิด ที่ใช้ในระดับสากล ในแต่ละประเทศรวมทั้งประเทศไทยก็นำหลัก การนี้มาใช้ในการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศ การส่งเสริมในการ วิจัยที่มุ่งเฉพาะการพัฒนาเฉพาะภูมิปัญญาเพียงมิติเดียวอาจจะไม่ เพียงพอสำหรับยุคปัจจุบัน มุมมองแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทุกมิติ ด้วยแนวคิด SDGs ดังกล่าวจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถยกระดับ คุณค่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้มากขึ้น ซึ่งการพัฒนาอย่าง ยั่งยืนให้บรรลุผลได้ สิ่งสำคัญคือต้องประสานองค์ประกอบหลักสาม ประการ คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ การรวมสังคม และการปกป้อง สิ่งแวดล้อม องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงถึงกันและมีความสำคัญต่อ ความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลและสังคม (United Nation, 2019) จึงขอ เสนอแนะแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญา หัตถกรรมจักสานเสื้อใบเตยของประเทศไทย ดังนี้

1. การพัฒนาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเชิงสังคม การวางรากฐานเพื่อสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื้อโดยมีการส่งเสริมความรู้ด้านทรัพยากรแก่ผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะช่างจักสานที่เป็นคนรุ่นใหม่ และผู้คนอื่น ๆ ในชุมชนให้มากขึ้นโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการด้วยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของช่างสานและผู้คนอื่น ๆ ในชุมชนโดยสามารถยกกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จมาเป็นแบบอย่างเพื่อสร้างแรงบันดาลใจรวมทั้งการสรรหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้ในมุมมองต่าง ๆ ซึ่งนอกเหนือจากการสร้างความตระหนักในภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานแล้ว จะเป็นการสร้างศักยภาพให้กับผู้คนในชุมชนและต่อยอดสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยการส่งเสริมการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ ในหัวข้อที่ 4 การส่งเสริมการศึกษาและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน (Quality Education) นอกจากนี้การสร้างความตระหนักและความรู้แก่ชุมชนมากขึ้นนั้น ยังเป็นการวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการรักษา และสืบสานหัตถกรรมจักสานเสื้อใบเตยซึ่งภูมิปัญญาที่สร้างวิถีวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าสืบไป

2. การพัฒนาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเชิงเศรษฐกิจ เนื่องจากการใช้เสื้อใบเตยเป็นวัฒนธรรมเฉพาะด้านโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ การใช้เสื้อใบเตยในปัจจุบันลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คน ดังนั้นการวิจัยเพื่อพัฒนาและสร้างคุณค่าเสื้อด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การออกแบบใหม่เชิงสร้างสรรค์ (creative design) โดยออกแบบลวดลายเสื้อที่มีรูปแบบเรียบง่ายและสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคในระดับสากล การออกแบบลวดลายเสื้อที่เป็นอัตลักษณ์ (identity) ที่สะท้อนวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อสร้างความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ การออกแบบเพื่อให้เกิดการเพิ่มหน้าที่ใช้สอยมากกว่าการใช้งานเพียงแค่การปูพื้น การปรับรูปแบบเสื้อเป็นของใช้

อื่น ๆ เพื่อสร้างวิถีวัฒนธรรมใหม่ในการใช้งานเสื้อใบเตยมากขึ้น การส่งเสริมให้ชุมชนร่วมมือกับแบรนด์สินค้าอื่น ๆ (co - branding) ในการพัฒนาสินค้าร่วมกันเพื่อสร้างให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ก็ถือเป็นการสร้างวิถีหัตถกรรมจักสานเสื้อใบเตยในการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมรูปแบบใหม่เชิงเศรษฐกิจ และการพัฒนาในเชิงนวัตกรรม (innovation) เพื่อสร้างคุณสมบัติพิเศษที่ดีของเสื้อ เป็นต้น และแม้กระทั่งการวิจัยเพื่อส่งเสริมการตลาด เช่น การเพิ่มช่องทางใหม่ ๆ (marketing channels) ในการประชาสัมพันธ์ผลผลิตจากภูมิปัญญาของชุมชน การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนมีความสามารถในการใช้ระบบดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการตลาด (digital marketing) เพื่อให้เกิดการต่อยอดในเชิงพาณิชย์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ ในหัวข้อที่ 8 การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (Decent Work and economic growth) ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยยกระดับคุณค่าทางภูมิปัญญาให้ได้รับการพัฒนาและได้รับการตอบรับในเชิงเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

3. การพัฒนาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเชิงสิ่งแวดล้อม ต้นตอถือเป็นทรัพยากรต้นทางของภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเสื้อ การส่งเสริมให้ชุมชนเห็นคุณค่าในการใช้ทรัพยากร และสามารถวางแผนการใช้ทรัพยากรได้อย่างเป็นระบบมากขึ้นจะช่วยให้ช่างจักสานสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน ดังนั้นการวิจัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในการใช้ทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เน้นระบบการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ช่างสานมีความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น และการวิจัยที่ให้ความสำคัญในกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม อาทิ กระบวนการกำจัดน้ำเสียจากการย้อมเส้นด้ายอย่างเหมาะสม นอกจากนี้การทำหัตถกรรมจักสานโดยเฉพาะเสื้อใบเตยจะมีเศษวัสดุเหลือใช้ซึ่งเป็นเส้นด้ายที่ถูกตัดออกเสมอ หากมีการวิจัยในการพัฒนาเศษวัสดุเหลือใช้เหล่านี้แปรรูปเป็นวัสดุใหม่ ๆ ก็จะเป็นการส่งเสริมให้ช่างจักสานและแม้กระทั่งผู้คนในชุมชนเห็นความสำคัญในการใช้ทรัพยากร

สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากยิ่งขึ้น การดำเนินการวิจัยลักษณะนี้ยังสามารถดำเนินการโดยขอรับการส่งเสริมจากหน่วยงานนวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติในหัวข้อที่ 12 การผลิตและการบริโภคที่มีความรับผิดชอบ (Responsible consumption and production) และหัวข้อที่ 15 การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก (Life on land) และหากสามารถดำเนินการประสบผลสำเร็จ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมทั้งภูมิปัญญา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่ดีงามของชุมชนให้สอดคล้องกับแนวทางด้านสิ่งแวดล้อมยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรคงานออกแบบใหม่ ๆ การสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามรูปแบบใหม่ ๆ มีการสร้างงานให้กับผู้คนในชุมชน และสร้างเศรษฐกิจในชุมชนในเชิงสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พรหมทัศน์. (2554). *จักสานใบเตยหนาม*. <http://www.m-culture.in.th/album/16292/>.
- กรมป่าไม้. (2563). *เตยปาหนัน การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น*. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.พี.จี. เอ็นเตอร์ไพรส์.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *เลื้อยเตยปาหนัน*. <http://www.m-culture.in.th/album/94311>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา*. รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- จรัญ มะลูลีม และ มุฮัมมัด ฟาฮิม. (2560). *ภูมิทัศน์ของอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. สแควร์ ปริ้นซ์ 93 จำกัด.
- จอมทอง ชัยภักดี. (2564). *เปลี่ยน “เตย” เป็น “ตังค์” จักสานเตยปาหนัน จากภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่า*. https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_199790
- นันทวิช นูนารถ. (2560). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*. 12(34), 17-26
- ปรียศรี พรหมจินดา โสมฉาย บุญญานันต์ และ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2564). *การพัฒนาศิลปหัตถกรรมจักสานไทยร่วมสมัยของวิสาหกิจชุมชน หัตถกรรมสู่ความยั่งยืน กรณีศึกษาหุตะพะพื้นที่. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 6(12), 556 – 590. doi: <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/249141>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน). (2563). *อัตลักษณ์วิถีถิ่นใต้*. สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (2563). *งานศิลปหัตถกรรมประเภทจักสานเตยปาหนัน/ใบลาน*. https://www.sacit.or.th/uploads/items/attachments/ff2fd343aadac082034cc28e08000f82/_28f6e940db4f4097ccae214a2b258cd0.pdf

- Adventura. M. (2019). *Color Challenge Saturday-Indigo (Tikar Pandan)*. <https://steemit.com/colorchallenge/@dilimunanzar/colorchallenge-or-saturday-indigo-tikar-pandan>.
- Bachan, A.K.H. & Nasser. K.H. M. (2015). Conservation of screw pine “pandanus” in Kerala, Need for reestablishment of community, *Meridian Volume 4(2)*, 2015, page : 106 – 111.
- Barada, B. D. (2004). *In Focus: Banig: the Art of Mat Making*. <https://ncca.gov.ph/about-culture-and-arts/in-focus/banig-the-art-of-mat-making/>
- Capslock Sdn Bhd. (2020). *Malaysia Handicrafts – Mengkuang*. http://go2travelmalaysia.com/tour_malaysia/mengkuang.htm
- Callmander, M.W., et. al. (2013). *Update on the systematics of Benstonea (Pandanaceae): When a visionary taxonomist foresees phylogenetic relationships*. *Phytotaxa*, 112(2), <https://doi.org/10.11646/phytotaxa.112.2.4>
- Diberdayakan oleh Blogger. (2022). *Anyaman Pandan Khas Aceh (Typical Aceh Pandan Weaving)*. <http://blog-negara.blogspot.com/p/kerajinan-anyaman-pandan-khas-aceh.html?m=1>
- Dixon, R. B.. (1916). *Oceanic mythology*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Elmicta. (2019). *Creative of people leaf processing leaves pandan # Stage of leaving pandan leaf to be made*. <https://steemit.com/promo-steem/@elmicta/creative-of-people-leaf-processing-leaves-pandan-stages-of-leaving-pandan-leaf-to-be-made-9ba045438f6b6>
- EyeSky Blogger. (2015). *Pandan Indonesian mats are Beautiful and Charming*. <http://eliogi.blogspot.com/2015/03/pandan-indonesian-mats-are-beautiful.html>
- Gera OA. (2019). *NEW STOCK! There weren't many Semelai pandanus mats available when we dropped by Pos Iskandar*. <https://www.facebook.com/geraioa/posts/new-stock-there-werent-many-semelai-pandanus-mats-available-when-we-dropped-by-p/10157096853152367/>
- Go to travel Malaysia Team. (2012). *Malaysia Handicrafts – Mengkuang*. http://go2travelmalaysia.com/tour_malaysia/mengkuang.htm
- Grimble, A. (1934). *The migration of a pandanus people*. *Memoirs of the Polynesian Society*, 12, 1-185
- Heywood V H. (1993). *The flowering plants of the world*. BT Batsford Ltd London
- Hofstede, H. W. (1925). *Het Pandanblad: Als grondstof voor de Pandan hoedenindustrie op Java (The Pandanblad: As the foundation for the Pandan mainstream industry in Java)*. Eibergen: H. Heinen.
- Hyndman, C.D. (1984). Ethnobotany of Wopkaimin Pandanus significant Papua New Guinea plant. *Economic Botany*, 38(3,) 287–303
- Inge. N. (2021). *Potensi Bisnis Lokal Warga Natuna, Dari Daun Pandan Jadi Anyaman Tikar Cantik (Local Business potential of Natuna Residents, from pandan leaves to beautiful handcrafted mats)*. <https://www.melayupedia.com/berita/308/potensi-bisnis-lokal-warga-natuna-dari-daun-pandan-jadi-anyaman-tikar-cantik>
- International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region. (2021). *TEPO Mat*. from https://www.unesco-ichcap.org/eng/contents/ich.php?mode=view&code=H0000216&sub_menu=M144227480423&part=1&searchPart=&searchNation=&searchPart_all=&searchPart_UD1=&searchPart_UD2=&searchPart_UD3=&searchPart_UD4=&searchPart_UD5=&searchPart_UD6=&page=
- Kamis (2019). *Tikar pandan : kerajinan para emak-emak di gampong pulo tukok (Pandan mats: crafts for mothers in Pulo Tukok Village)*. <http://pulotukok.gampong.id/artikel/detail/tikar-pandan>
- Keim A. P., Wahyu, S. Dewi. (2013). *Botani Pulau Simeulue (khusus Tumbuhan Tinggi) [Simeulue Island Botany (High Plants only)]*. Cibinong: Pusat Penelitian Biologi.
- Kooper. Co. (2021). *Continuing on the way of craftsmanship in the southern region : Panan Pandanus - Na Mun SI woven fabric to sustainable international*. <https://kooper.co/sacict-trang-handicraft/>

- Kubota, G. (2007). *Funds help hala trees strengthen isle roots*. Honolulu: The Honolulu Star-Bulletin.
- Munan. H. (2008). *Craft Sarawak – mats of Sarawak by Heidi Munan*. <https://greenselipar.com/2009/05/26/craft-sarawak-mats-of-sarawak-by-heidi-munan/>
- Murai, M. et. al. (1958). *Some Tropical South Pacific Island Foods*. University of Hawaii Press.
- Rahim. R. (2020). *Basketry and plaiting (Aboriginal)*. <https://encyclocraftsapr.com/basketry-and-plaiting-aboriginal/>
- Rahim. R. (2021). *Crafts of the Temuan*. <https://www.malaysiadesignarchive.org/crafts-of-the-temuan/?print=print>
- Roosita, K., et. al. (2008). Medicinal plants used by the villagers of a Sundanese community in West Java, Indonesia. *Journal of Ethnopharmacology* 115, 1(2008), 72-81
- Sunarya, Y. Y. et al. (2019). *Exploring Indigenous Material of Thorny Pandanus Pangandaran as Indonesian Traditional Craft in the Creative Context*. In Proceedings of the 2nd International Conference on Applied Science. Engineering and Social Sciences (ICASESS 2019), 38 – 42. DOI:10.5220/0009323500380042
- Sujarwo. W., Caneva, G. & Zuccarello, V. (2020). Pattern of plant use in religious offerings in Bali (Indonesia). *Acta Botanica Brasilica* 34, 1(2020), 40-53
- Syamimi, I. Abd Rahman, K. A. A., & Ramli, S. H. (2019). *Conservation approach of underutilized screw-pine leaves (daun mengkuang) material: home accessories design made of screw-pine leaves bio-composite*. KUPAS SENI, 7, 81-86. <https://doi.org/10.37134/kupasseni.vol7.9.2019>
- Symphonycraft.blogspot . (2021). *Symphony Craft Malaysia* . <http://symphonycraft.blogspot.com>
- The National Commission for Culture and the Arts, Philippines. (2018). *TEPO Mat*. from <https://www.facebook.com/NCCAOOfficial/posts/the-sama-mat-of-tawi-tawi-is-double-layered-and-brightly-colored-known-locally-a/10156072345935283/>
- The National Commission for Culture and the Arts, Philippines. (2021). *National Living Treasures: Haja Amina Appi*. <https://ncca.gov.ph/about-culture-and-arts/culture-profile/gamaba/national-living-treasures-haja-amina-appi/>
- Tobias, M. J. (2004). *Intangible Heritage – Weaving Color Into Culture*. France : The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- Tourism Malaysia. (2021). *Arts, Crafts & Village Pastimes*. <http://www.discoverymice.com/malaysiahomestay/arts-crafts-pastimes.html>
- Wardah, W. & Setyowati, F. M. (2009). *Ethnobotanical study on Genus Pansanus L.f. in certain area in Java, Indonesia*. BIODIVERSITAS, 10(November 3, July 2009), 146 – 150. <https://doi.org/10.13057/biodiv/d100308>
- Woisiri. S F. (2013). *Etnobotani Pandan Tikar Menurut Masyarakat Pulau Owi Distrik Biak Timur Kabupaten Biak Numfor (Pandan Tikar Ethnobotany According to Owi Island Community, East Biak District, Biak Numfor Regency)*. Universitas Cenderawasih.
- Yusuf, I. (1998). Islam and Democracy in Thailand: Reforming the Office of Chularajamontri/Shaiikh al- Islam. *Journal of Islamic Studies*, 9,2(July), 277- 298
- Zain. H. M. Z. & Razalli. A. Z. M. (2008). People and plants od Tasik Bera, Pahang Darul Makmur. *Journal Alam Bina*, 5(2008), 53 – 61. <http://eprints.utm.my/id/eprint/9938/>.
- Zebua, L. I. et. al. (2020). *The utilization of Pandan Coconut (Pandanaaceae) at the interior tribes Papua, Indonesia*. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/575/1/01211>